

волинян із українською владою. Окремого дослідження потребує питання стосунків міського і сільського населення Волинського краю.

Джерела та література

1. Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939) / Р. Н. Оксенюк. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – 276 с.
2. Павлюк І. З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917–1939, 1941–1944 рр. / І. З. Павлюк. – Львів : Каменяр, 2001. – 285 с.
3. Тимошенко В. Волинь в період української революції і громадянської війни / 1917–1920 рр. / В. Тимошенко // Велика Волинь: минуле й сучасне : міжнар. краєзн. конф. – Житомир, 1993. – С. 64–65.
4. Рудницька Н. Політичні партії і громадські рухи національних меншин на Волині у 1911–1921 рр. / Н. Рудницька // Шляхами творення Української держави : за матеріалами регіон. наук.-практ. конф. «Боротьба українського народу за державну незалежність в 1917–1921 роках». – Житомир : [б. в.], 2006. – С. 72–76.
5. Солдатенко В. Ф. Українська революція : іст. нарис / В. Ф. Солдатенко. – К. : Либідь, 1999. – 976 с.
6. Пясецький В. Перші паростки відродження (Історії Луцької української громади) / В. Пясецький // Краєвид. – 2001. – Листоп.–груд. – С. 1–2.
7. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. / Р. Млиновецький. – Львів : Каменяр, 1994. – 572 с.
8. Соловійов О. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни / О. Соловійов // Науковий вісник ВДУ. Іст. науки. – 1997. – № 2. – С. 35–40.
9. Заболотний І. П. Нескорена Волинь : нарис з історії революційного руху на Волині 1917–1939 / І. П. Заболотний. – Львів : Каменяр, 1964. – 204 с.
10. Яцечко Т. До історії Кременеччини періоду Першої світової війни / Т. Яцечко, С. Яцечко // Минуле і сучасне Волині та Полісся : матеріали Волин. обл. наук.-краєзн. конф. – Луцьк, 2006. – С. 236–238.
11. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.), ф. 1, оп. 1, спр. 331.
12. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 2804, оп.1, спр. 40.
13. Держархів Тернопільської обл., ф. 2804, оп.1, спр. 45.
14. Російський державний військово-історичний архів (далі – РДВІА), ф. 2067, оп. 1, спр. 3792.
15. Держархів Волинської обл., ф. 49, оп. 1, спр. 511.
16. Держархів Тернопільської обл., ф. 245, оп. 1, спр. 2.
17. Держархів Рівненської обл., ф. 215, оп. 2, спр. 100.
18. Кичий І. В. Борьба за власть Советов на Правобережной Украине / И. В. Кичий. – Львов : Вища шк., 1986. – 148 с.
19. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1115, оп. 1, спр. 11.
20. Нова Рада – 1917. – 12, 18, 30 квіт.
21. Лозовий В. С. Селянська правосвідомість у добу української революції (1917–1921) / В. С. Лозовий // Укр. іст. журн. – 2005. – № 6. – С. 88–94.
22. Держархів Рівненської обл., ф. 215, оп. 2, спр. 4.

УДК 94(438+477.82)«1919/1939»: 614:364-78 **Галина Малеончук**

Розвиток охорони здоров'я, санітарії та соціальної опіки в Луцьку в 1919–1939 рр.

Висвітлено стан охорони здоров'я, санітарії та соціальної опіки в Луцьку в міжвоєнний період. На основі архівних матеріалів схарактеризовано структуру медичного забезпечення, особливості надання соціальної опіки населенню, участь органів влади та самоврядування у вирішенні питань міської санітарії.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Луцьк, місто, охорона здоров'я, соціальна опіка, санітарія.

Малеончук Г. Развитие здравоохранения, санитарии и социальной опеки в Луцке в 1919–1939 гг.

В статье освещено развитие сфер здравоохранения, санитарии и социальной опеки в Луцке в 1919–1939 гг. Здравоохранение и социальную опеку, надлежащее санитарное состояние в городе обеспечивали органы власти и самоуправления, различные общественные организации. К методам их работы относились: оказание финансовой и медицинской помощи социально незащищенным слоям населения, осуществление мер по борьбе с эпидемиями; санитарный контроль общественных учреждений, предприятий и частных помещений, проведение профилактических мероприятий в сфере популяризации гигиены, создание общественных организаций для

помощи бедному населению, создание соответствующих санитарным нормам условий жизнедеятельности. На основе архивных материалов автор характеризует структуру медицинского обеспечения, особенности предоставления социальной опеки населению, участие органов власти и самоуправления в решении санитарных проблем города.

Ключевые слова: Луцк, город, здравоохранение, социальная опека, санитария.

Maleonchuk G. The Development of Public Health, Sanitation and Social Care in Lutsk in 1919–1939. The article highlights the development of health, sanitation and social care in Lutsk in 1919–1939. Health, social care and the establishment of proper sanitary condition in the city provide the authorities and self-government, community organizations. The methods of their work was to provide financial and medical assistance for socially vulnerable; the implementation of measures to combat with social diseases; sanitary control of public institutions, enterprises and private spaces; implementation of preventive shares in the direction the popularization of hygiene; the creation of public places poverty relief; creating conditions of life appropriate to sanitary norms. Based on the archival material, the author describes the structure of health care, social care, participation authorities and self-governments in solving sanitary problems of the city.

Key words: Lutsk, city, healthcare, social care, sanitation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одним із важливих показників соціально-економічного розвитку міжвоєнного Луцька був рівень розвитку системи охорони здоров'я, соціальної опіки та санітарно-епідеміологічної служби. З одного боку, характер перетворень у цих сферах стимулювало набуття містом воєводського статусу, з іншого – він залежав від загального економічного становища й темпів зростання кількості міського населення. Перебіг та динаміка змін у цих сферах дають змогу виявити загальні тенденції соціального розвитку міста і з'ясувати, наскільки ці перетворення були успішними. Слід також зазначити, що ця тема раніше не досліджувалася, тому можна говорити про наукову новизну результатів дослідження.

Мета статті – висвітлити стан охорони здоров'я, санітарії та соціальної опіки Луцька в 1919–1939 рр. Мета дослідження обумовила такі **завдання**: проаналізувати стан та характер перетворень системи охорони здоров'я в Луцьку і її вплив на рівень медичного обслуговування населення; визначити особливості функціонування системи соціальної опіки та допомоги населенню; простежити рівень санітарно-епідеміологічного становища Луцька та його вплив на життя мешканців міста упродовж 1919–1939 рр.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання розвитку охорони здоров'я, санітарії та соціальної опіки Луцька міжвоєнного періоду майже не досліджувалися. Дотичні до деяких аспектів нашого дослідження лише окремі статті Я. Мартинюк [25; 26] та Т. Никитюк [28], у яких висвітлено участь органів польської влади та самоврядування у розвитку соціально-побутової сфери міста.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зміна адміністративного статусу Луцька після приєднання Західної Волині до Другої Речі Посполитої (із повітового на воєводський центр) стимулювала швидке зростання населення та розбудову нової управлінської інфраструктури впродовж усього міжвоєнного періоду. Темпи цих перетворень значною мірою залежали від загального економічного становища міста та Польської держави в цілому. Місто ж успадкувало від Російської імперії доволі відсталу систему соціального обслуговування та захисту, а для швидкого її становлення не вистачало ні міських, ні державних коштів. Отож можемо констатувати, що швидко змінити становище було неможливо не лише в Луцьку, а й загалом у державі, що вплинуло і на суттєве відставання Польщі від більшості країн Європи. Підтвердження цього знаходимо у порівняльних статистичних даних. Так, зокрема, кількість лікарів на 10 тис. мешканців Польщі до кінця міжвоєнного періоду не досягнула навіть чотирьох осіб. До прикладу, в інших країнах Європи ці показники були значно вищі: в Італії – 11, Угорщині – вісім, Німеччині – сім, навіть у Радянському Союзі на 10 тис. мешканців припадало п'ять лікарів [45, s. 295]. Не кращим було становище і за кількістю лікарняних ліжок на 10 тис. жителів. У Польщі станом на 1936 р. цей показник становив 21 ліжко. В інших країнах він був значно вищим: 98 – у Німеччині, 77 – в Австрії, 53 – в Угорщині, 28 – у СРСР [45, s. 296].

Незважаючи на низький рівень розвитку системи медичного обслуговування Польщі, у Луцьку упродовж 1919–1939 рр. у сфері охорони здоров'я загалом спостерігалися позитивні зміни. Якщо в 1924 р. в місті працювало 16 лікарів [3, арк. 6], то в 1931 р. вже 40 [3, арк. 11–12], а в 1938 р. – 53 [4, арк. 26]. Поліпшувалися і показники кількості лікарів на 10 тис. мешканців міста. У 1924 р. цей показник становив шість осіб [3, арк. 6; 54, s.5], у 1931 р. – 11 [30, s. 395; 3, арк. 11–12] а в 1938 р. – 12 [27, с. 90; 4, арк. 26].

Децо гірше виглядала справа із забезпеченням лікарняних місць. Попри те, що їх кількість зросла зі 110 в 1928 р. [8, арк. 25] до 148 у 1938 р. [4, арк. 53], показник кількості ліжко-місць на 10 тис. мешканців майже не змінився. У ці роки він становив відповідно 31 [30, s. 27; 8, арк. 25] та 32 ліжка [27, с. 90; 4, арк. 53].

Охороною здоров'я в Луцьку міжвоєнного періоду, окрім лікувальних медичних закладів, опікувалися відповідні відділи при органах влади та місцевому самоврядуванні, громадські організації. Медичні послуги мешканцям міста надавали в повітовій, міській, інфекційній та єврейській лікарнях.

Таблиця 1

Лікарні Луцька в 1936 р.

№ з/п	Медичний заклад	Розміщення	Керівник	Заг. к-сть місць	К-сть хворих	К-сть днів лікування	Сума видатків (у зл.)
1	Повітова лікарня Луцького повітового самоврядування	вул. Перакліцького, 13	Мар'ян Кубашевський	50	1 121	18 939	88 427
2	Інфекційна міська лікарня	вул. Польна, 12	Іреніуш Завідський	20	299	5 158	33 799
3	Лікарня єврейської релігійної гміни в Луцьку	вул. Юселевича, 59	Вацлав Гумалевич	42	987	8 956	41 210
4	Приватна клініка лікаря Ф. Білобрана	вул. Банкова, 8	Францишек Білобран	20	515	7 052	–

Складено на основі: [2, арк. 11; 4, арк. 55].

У місті діяли також клініки, в яких здійснювалися консультаційні прийоми, та міська амбулаторія. Функціонували міські медичні установи як державної, так і приватної форми власності.

Досить поширеною в місті була діяльність приватних акушерів. У 1929 р. цю практику здійснювало 22 особи [23, арк. 43–46], а в 1938 р. – 34 [4, арк. 31]. Пологовий відділ діяв при єврейській лікарні [23, арк. 43–46], а з другої половини 1930-х рр. таке відділення відкрили і при повітовій лікарні. На хірургічній гінекології спеціалізувалася приватна клініка лікаря Ф. Білобрана [4, арк. 55].

Амбулаторне обстеження та лікування здійснювали клініки, які за своїм функціональним призначенням нагадували сучасні поліклініки. Центральна міська та повітова клініки надавали консультації та проводили лікування і на платній, і на безкоштовній основі [24, с. 3; 49, s. 13]. У тогочасному Луцьку функціонували також спеціалізовані клініки для лікування трахоми, туберкульозу, алкоголізму, венеричних хвороб [4, арк. 44; 23, арк. 43–46]. Окремим явищем у боротьбі з інфекційними хворобами була практика надання приватних консультацій. Так, від 1 лютого 1926 р. по вул. Ягелонській, 123 діяла дермато-венерологічна клініка, де безкоштовно консультивав В. Липинський. Вона працювала чотири дні на тиждень [21, арк. 2]. За тією ж адресою в липні 1926 р. відкрито офтальмологічну клініку лікаря Е. Рихлінського [21, арк. 25].

Справою охорони здоров'я в Луцьку опікувалася і громадськість, а саме єврейське Товариство охорони здоров'я [13, арк. 85], Луцьке лікарське товариство [51, s. 5], Товариство боротьби з туберкульозом [23, арк. 43–46], Луцький відділ польського Червоного Хреста [46, s. 8], Об'єднання громадської праці жінок [23, арк. 43–46]. До сфери їхньої діяльності входило надання медичної та матеріальної допомоги, популяризація засад чистоти та гігієни, утримання медичних та рекреаційних закладів [13, арк. 85; 51, s. 5; 23, арк. 43–46; 46, s. 8].

На рівні міського магістрату організацію охорони здоров'я здійснювали відділи охорони здоров'я та гігієни (в його структурі діяв спеціальний контролер якості продуктів споживання), відділ боротьби з інфекційними хворобами (включав дезінфектора, який одночасно був санітарним інспектором), відділ шкільної гігієни (зі шкільним лікарем та відповідальним за гігієну), відділ боротьби із соціальними хворобами, клініка санітарного виховання [23, арк. 43–46]. Міський лікар виконував і обов'язки санітарного лікаря [23, арк. 43–46].

Заклади охорони здоров'я в Луцьку інспектувалися органами воєводської влади. Так, 18 січня 1935 р. воєвода Г. Юзевський у супроводі віце-президента Луцька С. Василевського здійснив загальну перевірку міської амбулаторії, інфекційної лікарні та венеричної клініки. Під час інспекції був присутній начальник відділу соціальної опіки міського управління А. Ковалевський, головний

міський лікар Яцкевич, представники преси. Воєвода був задоволений побаченням і відзначив належний санітарний стан цих установ [47, с. 2].

Важливою ланкою в наданні і медичної, і матеріальної допомоги незаможному населенню була соціальна опіка, яка включала оплату лікування незаможного населення, опіку над дітьми, каліками, убогим, бездомним та непрацевдатним населенням, охорону материнства, догляд за злочинцями, котрі відбули покарання, турботу про осіб, потерпілих під час війни, запобігання жебрацтву, боротьбу з алкоголізмом. Магістрати таких міст, як Луцьк, Рівне та Ковель, у 1928–1929 рр. витрачали на цілі соціальної опіки в середньому 12 % їх бюджету [25, с. 67–68].

Соціальну опіку мешканців Луцька здійснювали і державні інституції, і громадські організації. Серед них – лікарняна каса, функції якої з 1934 р. перебрав на себе відділ соціального забезпечення. До його функцій належало піклування про здоров'я осіб, які потребували соціальної допомоги, зменшення серед них кількості хворих. Основними напрямками соціальної роботи було надання медичної допомоги, проведення профілактичних заходів (консультації, щеплення, пропаганда здорового способу життя та дотримання загальної гігієни), створення таборів відпочинку для дітей, надання грошової допомоги населенню у випадку хвороби, вагітності. Власної лікарні відділ соціального забезпечення не мав, тому співпрацював із місцевими медичними установами [11, арк. 3].

Поширеною формою громадської соціальної опіки, яку надавали різні товариства, було створення та утримання громадських їдалень, місць безплатної ночівлі, безкоштовне роздавання хліба населенню тощо [23, арк. 43–46]. Серед товариств, що проводили такі заходи в Луцьку, були: єврейські Товариство охорони здоров'я (з 1923 р.) [15], «Лінас Хацедек» (з 1924 р.) [14, арк. 1–6], «Бет Лехем» (з 1925 р.), «Центос» (з 1928 р.) [15], а також «Польська матиця шкільна» (з 1917 р.), Повітовий союз військових інвалідів Речі Посполитої (з 1922 р.), Об'єднання громадської праці жінок (з 1927 р.), Повітовий комітет допомоги дітям та молоді (з 1938 р.) [15], Товариство сестер милосердя святого Вікентія де Поля (з 1931 р.) [12, арк. 13–29], Російський комітет опіки над емігрантами в Польщі (з 1923 р.) [15].

Серед проблем, що існували в галузі охорони здоров'я та соціальної опіки, в Луцьку слід виділити такі, як брак фінансування, недостатня кількість лікарень та приміщень для них. Незадовільний санітарний стан міста зумовлював поширення різних інфекційних хвороб серед його мешканців.

Як і сфера охорони здоров'я, санітарія перебувала у віданні Державної служби охорони здоров'я при Міністерстві внутрішніх справ та санітарної комісії Волинського воєводського управління [28, с. 95].

На рівні міської влади питаннями санітарії опікувався санітарний відділ Луцького магістрату, який очолював міський лікар. До його штату входило три санітари [17, арк. 128]. До сфери діяльності відділу належав контроль над міською амбулаторією, санітарний контроль над школами та дошкільними закладами, запровадження протиепідемічних заходів, опіка над виконанням санітарних правил у громадських приміщеннях, проведення лекцій щодо популяризації правил гігієни, ветеринарний нагляд міської бійні тощо [17, арк. 718–720].

Від 1 квітня 1924 р. місто було поділене на 14 санітарних комісаріатів, на чолі яких стояв один із працівників магістрату. До обов'язків санітарного комісара входило стеження за порядком і чистотою в місті, допомога мешканцям у розв'язанні їхніх проблем у сфері санітарії, звіти перед відповідними органами громадської опіки, організація акцій зі створення нових криниць, брукування вулиць, освітлення та дезінфекції [59, с. 13]. На території кожного санітарного комісаріату відбувалися засідання ради здоров'я [20, арк. 32] та зібрання мешканців того чи іншого санітарного округу [20, арк. 66].

Санітарні комісари та інспектори здійснювали перевірки приватних будинків та різних підприємств. Перевірені об'єкти мали відповідати тогочасним санітарним нормам, які втілювались у санітарно-побутові вимоги для міста, що їх затверджувала міська рада на основі таких законодавчих актів, як «Санітарний закон» від 19 липня 1919 р. [31], закони «Про запобігання та боротьбу з інфекційними хворобами» від 25 липня 1919 р. [32] та від 21 лютого 1935 р. [38], а також численні розпорядження щодо утримання готелів, кімнат відпочинку, пансіонатів [34; 36; 39; 41], перукарень [33; 35; 37], громадських та деяких приватних місць [40; 42].

Міські санітарні приписи передбачали, що кожен власник або розпорядник нерухомості повинен утримувати в належному стані половину ширини вулиці, що прилягає до будинку, тротуари та систему відведення дощової води. Чистими мали бути також подвір'я, підвали, горища, коридори, туалети, смітники, зливи для нечистот та інші місця, що їх спільно використовували мешканці. Такі місця щодня від 7-ї до 16-ї години потрібно було зам'ятати, скроплювати водою. Сніг, лід та сміття звозили в місця, встановлені міським управлінням. Сміття та відходи вивозили вночі – від 24-ї години

до п'ятої ранку. Власники міських об'єктів мали також доглядати за рослинністю на їх території. Згідно із санітарно-побутовими правилами, смітник мав бути щільний, рухомий та розміщений в доступному місці, яке було б віддалене від житлової зони. У будинках без каналізації передбачалася наявність спеціального щільно закритого зливу для нечистот, розташованого не менш як за 10 м від колодязя та за 2 м від сусіднього будинку. Їх заборонялося облаштувати поблизу вулиці чи громадських місць. Для облаштування чи перебудови прибудинкових санітарно-очисних споруд потрібен був дозвіл міського управління. Щодо домашніх тварини, то існувала вимога утримання їх в окремих від приміщеннях.

Ці правила були обов'язковими для мешканців та власників будинків. Особи, які не дотримувалися цих вимог, за рішенням суду могли підлягати арешту до трьох місяців чи штрафу в розмірі до 3 000 злотих. Безпосередньо міське управління за порушення чинних приписів могло притягувати власників майна до 100 злотих штрафу чи до п'яти діб арешту [19, арк. 157–264].

У місті існувало і спеціалізоване підприємство, до функцій якого входило прибирання та очищення міста. В його штаті нараховувалась 50 працівників [55, s. 6]. Їхні послуги були платними [10, арк. 140].

При магістратському санітарному відділі діяла санітарна комісія, що проводила огляд громадських та приватних приміщень, різних підприємств та стежила за якістю споживчих товарів. Контроль за якістю м'яса здійснював ветеринар безпосередньо на бійні. Пункти контролю якості м'ясних продуктів діяли і в торгових приміщеннях. Відібрані проби відсилали до міської бактеріологічної лабораторії. Так, за 1929 р. було взято 815 проб молока, 372 – муки, круп та інших продуктів [23, арк. 43–46].

У 1929 р. міська санітарна комісія здійснила 2300 ревізій, за результатами яких зафіксовано, що 465 об'єктів були в доброму стані, 953 – потребували виправлення недоліків та 582 – оштрафовано або заборонено взагалі [23, арк. 43–46].

Загальний санітарний стан міста потребував поліпшення. В одному зі своїх звітів міський санітарний інспектор зазначив, що в Луцьку є значна кількість незабрукованих вулиць, відсутній водопровід та каналізація, недостатньо стаціонарних місць для лікування хворих на туберкульоз, бракує приміщень для шкіл [23, арк. 43–46]. У звіті за 1935 р. названо 50 власників об'єктів нерухомості, промислових та торгових закладів, що утримувалися в належному стані. Серед них приватні особи Я. Мец, Ю. Шпачек, Є. Трипенбах, перукарня «Об'єднання», німецька акційна спілка «Атлас», український «Маслосоюз», пекарня М. Блака, фабрика газованих вод А. Злоцького, готель «Савой» [48, s. 9].

Як уже зазначалося, роботу міських санітарних служб контролювали повітові та воєводські санітарні комісії. Однією із форм такої роботи було проведення спеціальних перевірок, із результатів яких довідуємося і про загальний справ у Луцьку. Рішенням воєводи від 25 серпня 1927 р. було створено адміністративно-санітарну комісію, до функцій якої належав огляд міст та містечок Волині. 6 вересня комісія оглянула 20 об'єктів у різних районах Луцька. За результатами перевірки складено 17 протоколів про антисанітарні умови, встановлено кілька штрафів від 50 до 100 злотих. Аналогічна перевірка 15 вересня у Ковелі засвідчила, що санітарний стан воєводського центру більш небезпечний [7, арк. 13–14]. У вересні 1927 р. воєводський санітарний інспектор зазначав, що «готелі в Луцьку утримуються непогано, натомість вулиці та зовнішній вигляд міста лишають бажати кращого. Магістрат та власники будівель ігнорують санітарні приписи, як наслідок – подвір'я недоглянуті, а смітники переповнені» [7, арк. 11–12].

У березні 1929 р. у Волинському воєводському управлінні відбулася конференція щодо санітарного стану міста. Для посилення контролю над за дотриманням його вимог було ухвалено рішення про запровадження санітарно-побутових книг для всіх об'єктів нерухомості [57, s. 5].

Про рівень тогочасних соціально-побутових зручностей міщан яскраво свідчать роздуми на сторінках газети «Волинська земля» (№ 1 за 1930 р.) лучанина О. Конрада, який писав: «Скоро настане час, коли у воєводському місті Луцьку, столиці Любарта, будемо мати водопровід, і що найважливіше – каналізацію. Ходитимемо по гарній бруківці та не будемо місити густі калюжі передмістя. Будемо нарешті купатися в лазнях, а не розбризкувати бруд, як до цього часу, в баліях, в дорогих, необлаштованих помешканнях. Зможемо бачити при електричному світлі так, наче в ясний день» [58, s. 2].

Попри помітні загальні зрушення в системі міського благоустрою упродовж 1930-х рр. проблема санітарії залишалася й надалі актуальною. Згідно зі звітом повітового санітарного лікаря В. Шлазкевича про санітарний стан Луцька, після проведення впорядкування міста у період від 16 січня до

18 квітня 1939 р. встановлено, що ще багато будинків потребує оновлення осипаної штукатурки; частина приватних ділянок не огорожена, а частина поставлених у минулому році парканів не пофарбована; не витримує критики стан тротуарів на вулицях Сінкевича, Міцкевича та Люблінської унії; вигляд міста псує значна кількість старих, пошматованих афіш; на вул. Костюшка є кілька дерев, які потрібно спиляти; у міському парку, по вул. Нарутовича, бракує сміттєвих баків; навколо римокатолицького цвинтаря по вул. 24-го Піхотного полку – нагромадження сміття; у місті є невідповідні та невіривні узбіччя, зокрема поблизу урядової колонії [5, арк. 13].

Незадовільний санітарний стан Луцька породжував спалахи епідемій різних хвороб. Протягом 1920-х рр. у Луцьку були випадки епідемії скарлатини, що призводило до закриття шкіл міста [6, арк. 1]. Для боротьби із санітарною кризою в Луцьку магістрат передбачив у міському бюджеті на 1920 р. 1 млн марок на діяльність санітарного відділу при магістраті та 600 тис. – на очищення міста та створення криниць [16, арк. 119–128]. У вересні 1922 р. в Луцьку зафіксовано епідемію дизентерії та плямистого тифу [44, s. 10]. У Красному, що було передмістям Луцька, в 1936 р. спалахнула гостра епідемія черевного тифу, хворих було переведено до інфекційної лікарні [53, s. 9].

У місті задля профілактики здійснювали щеплення проти віспи, в окремих випадках – від черевного тифу та інших хвороб. Масові щеплення проти дифтерії та дизентерії в школах не проводили [23, арк. 43–46]. У лікарнях міста та амбулаторії здійснювали безплатне щеплення проти хвороб, передбачених законом «Про примусове щеплення» від 19 липня 1919 р. Щепленню підлягали діти до 1 року, діти 6 років та особи, що не мали жодного щеплення. Особи, що не зробили щеплення без поважної на те причини, підлягали штрафу в сумі 200 злотих чи арешту до 14 днів [22, арк. 8]. У 1931 р. в Луцьку перше щеплення від віспи зробили 558 особам, повторне – 674 [22, арк. 63; 50, s. 13].

Доволі часто траплялися випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинені відсутністю придатної до вживання питної води. Запобігти цьому мало будівництво коштом міського самоврядування мережі громадських криниць [26, с. 225]. Основним джерелом питної води були приватні криниці, більшість з яких потребували ремонту. У 1922 р. міські мешканці за право користування водою сплачували власникам щомісячно 1 000 марок. Деякі лучани користувалися водою з річки. Неналежний стан водопостачання загрожував поширенням тифу, скарлатини та холери [43, s. 8].

До 1928 р. в Луцьку збудовано шість нових криниць [56, s. 5]. Усього в Луцьку у громадській та приватній власності в 1936 р. була 101 криниця [1, арк. 1]. Не всі з них відповідали санітарним нормам [52, s. 9]. Вартість спорудження навіть однієї криниці була досить високою і становила, наприклад, у 1938 р. – 10 тис. злотих. Саме тому кількість приватних криниць було значно більше, ніж громадських [26, с. 225].

Важливим етапом у забезпеченні міста водою стало будівництво водопроводу, яке тривало від 22 серпня 1934 р. до 1 квітня 1936 р. [29, с. 5]. Паралельно із системою водопроводу створювали і міську каналізацію [9, арк. 32].

У місті діяли громадські лазні, проте їх не вистачало. У літній період лазні відкривали просто на р. Стир [18, арк. 224]. Недостатнім був і рівень забезпечення іншими об'єктами санітарії та гігієни. На сторінках газети «Волинь» за 1936 р. зазначалося, що Луцьк є чи не єдиним воєводським містом, де немає громадських вбиралень [52, s. 9].

Отож, можна зазначити, що розвиток санітарії в Луцьку міжвоєнного періоду мав суперечливий характер, оскільки часто населення і влада просто ігнорували санітарні норми. Незважаючи на це, у той період було реалізовано низку планів для поліпшення санітарного стану в місті, що стало важливою складовою частиною формування сучасних соціально-побутових умов.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у міжвоєнний період розвиток охорони здоров'я, санітарії та соціальної опіки в Луцьку здійснювали влада та численні громадські організації. Ця робота охоплювала надання медичної допомоги, соціального захисту різним групам населення, затвердження та популяризацію санітарних правил для мешканців, громадських установ та підприємств міста. Серед проблем, з якими вони стикалися, був брак фінансування, ігнорування санітарних правил, що спричиняло поширення різних епідемій, негативно впливало на загальний естетичний вигляд міста.

Деякі аспекти дослідження можуть стати темами для подальшого вивчення, серед них – виявлення специфіки діяльності різних організацій та товариств, що опікувалися населенням Луцька.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (далі – Держархів Волинської обл.), ф. 36, оп. 16, спр. 258, 36 арк.

2. Держархів Волинської обл., ф. 36, оп. 16, спр. 279, 138 арк.
3. Держархів Волинської обл., ф. 36, оп. 18, спр. 4, 26 арк.
4. Держархів Волинської обл., ф. 36, оп. 18, спр. 77, 116 арк.
5. Держархів Волинської обл., ф. 36, оп. 18, спр. 101, 17 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф. 38, оп. 1, спр. 120, 46 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 1, спр. 431, 19 арк.
8. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 1, спр. 5426, 30 арк.
9. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 50, 108 арк.
10. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 1110, 199 арк.
11. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 1889, 14 арк.
12. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 1968, 17 арк.
13. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 2042, 90 арк.
14. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 2146, 22 арк.
15. Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 6, спр. 2155, 142 арк.
16. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 19, 271 арк.
17. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 102, 752 арк.
18. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 565, 345 арк.
19. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 1, спр. 740, 303 арк.
20. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 3, спр. 19, 271 арк.
21. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 3, спр. 31, 61 арк.
22. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 3, спр. 77, 63 арк.
23. Держархів Волинської обл., ф. 158, оп. 3, спр. 116, 109 арк.
24. Звіт про виконання бюджету Луцького повітового комунального союзу за 1928–1929 рр. // Волинський краєзнавчий музей. – Інв. № КДФ 7188.
25. Мартинюк Я. Добродійна діяльність органів територіального самоврядування на Волині у міжвоєнний період / Я. Мартинюк // Літопис Волині : всеукр. наук. часоп. – 2010. – Ч. 8. – С. 67–68.
26. Мартинюк Я. Участь органів самоврядування в розбудові міст Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921–1939 рр.) / Я. Мартинюк // Історія міст і сіл Великої Волині : наук. зб. «Велика Волинь»: праці Житомир. наук.-краєзнав. т-ва дослідників Волині Т. 25, ч. 1. / голов. ред. М. Костриця. – Житомир : ПП М. Г. Косенко, 2002. – С. 223–227.
27. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) / В. Менджецький // Минуле і сучасне Волині: літописні міста і середньовічна культура : матеріали VIII Волин. обл. іст.-краєзнав. конф. (27–28 листоп. 1995 р.) / відп. ред. Г. Бондаренко. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 89–92.
28. Никитюк Т. Історичний досвід інвестування соціальної сфери Волинського регіону у період між двома світовими війнами (20–30-ті роки ХХ ст.) / Т. Никитюк // Економічні науки: Економічна теорія та економічна історія : зб. наук. пр. – Луцьк, 2005. – Вип. 2 (7). – С. 93–110.
29. Українська нива. – 1936. – № 3.
30. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 R. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – 361 s.
31. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej – DzU RP). – 1919. – № 63. – Poz. 371.
32. DzU RP. – 1919. – № 67. – Poz. 402.
33. DzU RP. – 1922. – № 40. – Poz. 337.
34. DzU RP. – 1924. – № 15. – Poz. 145.
35. DzU RP. – 1924. – № 44. – Poz. 470.
36. DzU RP. – 1926. – № 23. – Poz. 142.
37. DzU RP. – 1926. – № 42. – Poz. 261.
38. DzU RP. – 1935. – № 27. – Poz. 198.
39. DzU RP. – 1935. – № 54. – Poz. 352.
40. DzU RP. – 1935. – № 76. – Poz. 476.
41. DzU RP. – 1935. – № 78. – Poz. 483.
42. DzU RP. – 1937. – № 41. – Poz. 327.
43. Głos Wołynia. – 1922. – № 5.
44. Głos Wołynia. – 1922. – № 37.
45. Mały rocznik statystyczny. – Warszawa : Główny urząd statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1939. – R. 10. – 424 s.
46. Wołyn. – 1933. – № 5.
47. Wołyn. – 1935. – № 4.
48. Wołyn. – 1935. – № 31.
49. Wołyn. – 1935. – № 36.
50. Wołyn. – 1935. – № 37.
51. Wołyn. – 1936. – № 8.

- 52. Wołyn. – 1936. – № 24.
- 53. Wołyn. – 1936. – № 30.
- 54. Wołyn. – 1937. – № 33.
- 55. Wołyn. – 1938. – № 51.
- 56. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 24.
- 57. Ziemia Wołyńska. – 1929. – № 43.
- 58. Ziemia Wołyńska. – 1930. – № 1.
- 59. Życie Wołynia. – 1924. – № 10.

УДК 930.1.7.045(477)

Віктор Карпов**Символіка військового формування Карпатської України – Карпатської Січі**

Розглянуто військову українську національну символіку Карпатської України 1938 р. Військо мало власну символіку – однострої сіро-зеленого кольору, шапку, кітель, сорочку, відзнаки рядового і сержантського складу; існувала також жіноча військова уніформа.

Ключові слова: Карпатська Україна, національна символіка, військова уніформа, відзнаки.

Карпов В. Символика военного формирования Карпатской Украины – Карпатской Сечи. Рассматривается военная украинская символика Карпатской Украины 1938 г. Армия имела собственную символику – униформу серо-зелёного цвета, шапку, китель, рубашку, знаки различия рядового и сержантского состава, существовала также женская военная униформа.

Ключевые слова: Карпатская Украина, национальная символика, военная униформа, знаки различия.

Karpov V. The Symbolism of a Military Formation of the Carpathian Ukraine – Carpathian Sich. This article is about the military symbolism Ukrainian Carpathian Ukraine in 1938. Army had its own symbols - uniform gray-green, hat, jacket, shirt, insignia privates and sergeants. There was a female military uniform.

Key words: Carpathian Ukraine, national symbols, military uniforms, insignia.

Постановка наукової проблеми та її значання. Актуальність теми визначається сучасними проблемами творення української національної символіки, яка має враховувати попередній досвід різних регіонів України.

Мета і завдання публікації – дослідити особливості військової символіки Карпатської України у 1938 р.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Символіку Карпатської Січі – військового формування Карпатської України – недостатньо досліджено з історичного погляду. Хоча матеріали щодо цієї тематики зберігаються у Державному архіві Закарпатської області, все ж публікації трапляються вкрай рідко. Питань символіки торкалися Я. Семотюк, А. Гречило, В. Сергійчук та ін. У системі військової символіки України історія символіки військового формування Карпатської України – Карпатської Січі – важлива, оскільки пояснює традиції виникнення та використання таких елементів українського військового костюма, як шапка-мазепинка, котильйон та ін. Карпатська Січ попри те, що не була регулярною армією, мала свій характерний крій однострою, оздоблений знаками розрізнення. Дослідити історичні передумови, традиції української військової символіки загалом неможливо без вивчення символіки Карпатської Січі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Рутенія, або Підкарпатська Русь, – це офіційна назва території Закарпаття за Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. У цьому договорі закріплено результати розпаду Австро-Угорської імперії та виникнення нової держави – Чехословацької Республіки, до складу якої на правах автономії входила Підкарпатська Русь. Назву Карпатська Україна за ініціативою Августина Волошина, керівника уряду Підкарпатської Русі, було започатковано 30 грудня 1938 р. У цей час на основі пожежно-спортивного руху Закарпаття й постає військове формування автономії у складі федеративної Чехословацької Республіки, яке отримало назву Організація народної оборони «Карпатська Січ» [1, с. 27]. Ці події відбувалися на фоні кризи державності Чехословацької Республіки, пред'явлення їй територіальних претензій з боку Німеччини, Угорщини та Польщі, які вважали цю республіку штучно